

Київський університет імені Бориса Грінченка

РЯБОКОНЬ ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 323.5.016 : 811.161.2

**ФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОЇ (СТРАТЕГІЧНОЇ)
КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник—доктор педагогічних наук, професор
Симоненко Тетяна Володимирівна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри методики навчання,
стилістики й культури української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Горошкіна Олена Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри української мови;

кандидат педагогічних наук, доцент
Овсієнко Людмила Миколаївна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди,
доцент кафедри української
лінгвістики і методики навчання.

Захист відбудеться « 01 » липня 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка, за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13/б).

Автореферат розіслано «__» липня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Дика

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна освітня практика характеризується все інтенсивнішим спрямуванням на компетентнісний підхід, що передбачає здобуття учнями знань, умінь і навичок, досвіду для вільного володіння мовою як інструментом мислення й комунікації. Навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі за Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, концепціями мовної освіти, Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти України зорієнтоване на формування особистості, яка вільно володіє засобами мови в будь-якій мовленнєвій ситуації, аргументовано висловлює власні думки, дотримується правил мовленнєвого етикету. Відтак постає необхідність удосконалення технології уроку мови, способів і засобів навчання, надання пріоритету комунікативно-діяльнісному підходові до вивчення мовних явищ як підґрунтя для свідомої, осмисленої роботи над формуванням мовленнєвих умінь і навичок учнів.

Стає очевидним, що ХХІ століття – доба розвинених інформаційних технологій, глобальної комп'ютеризації виробничого процесу, що вимагає високорозвиненої інтелектуальної особистості, формування якої починається зі школи. На сучасному етапі суспільно-економічного розвитку України назріла потреба у вихованих, нестандартно мислячих випускниках, здатних до впровадження у всі сфери життя інновацій.

Останнім часом стрімко підвищується соціальна роль освіти як однієї з найважливіших галузей людської діяльності. Від її професійної спрямованості залежать перспективи розвитку українського суспільства і його наукові здобутки. У світі змінюється ставлення до освіти як важливого чинника соціального й економічного розвитку суспільства, у якому найвищою цінністю є особистість, яка прагне до постійного пошуку нових знань, оригінальних способів розв'язання життєвих і професійних проблем. Саме таку особистість і має сформувати сучасна загальноосвітня школа.

Проте сьогодні існує низка проблем у підготовці учнів загальноосвітніх навчальних закладів, оскільки донині відсутня послідовність у реформуванні загальноосвітньої школи, зокрема у переході на дванадцятирічну компетентнісно зорієнтовану освіту. Як невід'ємний складник соціокультурного середовища сучасна шкільна освіта має стати найважливішим чинником розвитку та саморозвитку особистості учня.

У педагогіці та лінгводидактиці сформульовано найважливіші принципи навчання у закладах освіти (А. Алексюк, С. Гончаренко, І. Зязюн, І. Кобиляцький); проаналізовано психофізіологічні основи теорії та практики вищої освіти (С. Архангельський, В. Беспалько); визначено способи активізації процесу навчання, логічного мислення учнів (В. Вергасов, А. Вербицький); розроблено технологію проблемно-модульного навчання (О. Євдокимов,

О. Дубасенюк, А. Фурман); запропоновано шляхи впровадження інноваційних технологій у навчальний процес сучасної школи (В. Беспалько, І. Богданова, І. Дичківська, О. Пометун); розроблено методичні засади моделювання змісту педагогічних дисциплін (В. Бондар, Т. Дмитренко, М. Євтух, Н. Лазарєв, Н. Ничкало та ін.).

В останнє десятиліття в педагогічній науці активно розвиваються нові міждисциплінарні напрями: теорія самоорганізації (синергетика), компетентнісний, особистісно орієнтований підходи (М. Бібік, А. Вербицький, О. Кресан, О. Пометун, С. Шишов та ін.).

Деякі аспекти проблем лінгводидактики висвітлено в окремих публікаціях учених: методика мовної підготовки студентів (Т. Донченко, Л. Мацько, О. Семеног, М. Степаненко); формування професійної компетентності у студентів романо-германської філології (В. Баркасі, Л. Вовк, С. Данилюк, О. Місечко); формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів української філології (Т. Симоненко); особливості формування риторичної компетентності (Н. Голуб); комунікативної компетентності (В. Руденко); лінгводидактичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (Н. Остапенко); формування дискурсної компетентності (А. Попова); лінгводидактичної стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів (О. Любашенко).

Крім окремих публікацій, присвячених методиці формування стратегічної компетентності в молодших учнів у процесі навчання читанню (Г. Кузнецова), під час усного спілкування учнів у форматі міжкультурної комунікації (Л. Карєва), в оволодінні молодшими учнями іншомовним аудіюванням (Л. Ясеніч). Деякі аспекти формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів старших класів і студентів філологічних факультетів порушено в роботах Н. Білоножко, І. Дроздової, Л. Мамчур, Н. Щерби та ін. Однак розгляду проблеми формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів на уроках української мови не приділено достатньої уваги.

Актуальність проблеми дослідження зумовлена суперечностями, що виникли між запитом українського суспільства на творчу особистість випускника середнього навчального закладу, підготовленого до самостійного дорослого життя, креативного використання здобутих знань, умінь і навичок, та сучасною шкільною системою навчання, неспроможною повною мірою розвивати творчий потенціал особистості учня; практичною значущістю вмінь учня планувати власні дії, здійснювати самоконтроль за навчально-пізнавальною діяльністю учнями і недостатньою розробленістю методичного інструментарію та невизначеністю у виборі методів, прийомів і технологій навчання української мови; наявністю в психолого-педагогічній і методичній літературі продуктивних методик і недостатньо ефективним їх застосуванням на уроках української мови в основній школі. Це і спонукало нас до вибору

теми дисертаційної роботи **«Формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів на уроках української мови в основній школі».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з проблематикою наукової роботи кафедри методики навчання, стилістики та культури української мови Навчально-наукового інституту української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького «Актуальні проблеми лінгводидактики середньої і вищої школи» (протокол № 1 засідання кафедри від 28.08.2008).

Тему дисертації «Формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів на уроках української мови в основній школі» затверджено Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 2 від 10 листопада 2015 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29 березня 2016 року).

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови учнів основної школи.

Предмет дослідження – формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів 5-9 класів на уроках української мови.

Мета дослідження – науково обґрунтувати теоретичні засади формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів 5-9 класів на уроках української мови та розробити методичну систему роботи з формування діяльнісної (стратегічної) компетентності учнів основної школи.

Для розв'язання поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Уточнити сутність поняття «діяльнісна (стратегічна) компетентність учнів основної школи», визначити її структуру та складники.
2. Обґрунтувати теоретичні засади формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів 5-9 класів на уроках української мови.
3. З'ясувати взаємозв'язки між діяльнісною (стратегічною) змістовою лінією шкільної програми з української мови та формуванням діяльнісної (стратегічної) компетентності учня.
4. Схарактеризувати специфіку вироблення в учнів основної школи чотирьох груп умінь: організаційно-контрольних, загальнопізнавальних, творчих і естетично-етичних компетентностей;
5. Виявити й описати стан формування діяльнісної (стратегічної) компетентності учнів 5-9 класів на сучасному етапі розвитку середньої загальноосвітньої школи.
6. Розробити методичну систему формування діяльнісної (стратегічної) компетентності учнів 5-9 класів на уроках української мови та експериментально перевірити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні засади теорії наукового пізнання; філософії освіти, єдності мови, мовлення і мислення, законодавчі акти й сучасні концепції з проблем

мовної освіти в Україні; положення лінгвістичної, психолого-педагогічної наук щодо мовленнєвої діяльності (І. Зимня, І. Вихованець, Ю. Караулов, І. Синиця та ін.); теорії компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, текстологічного, системного, функціонально-стилістичного підходів (А. Алексюк, Н. Бібік, В. Безпалько, В. Давидов, О. Малихін, Т. Симоненко, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.); сучасної лінгводидактики з проблеми оволодіння учнями мовною, мовленнєвою, діяльнісною, комунікативною компетенціями (О. Горошкіна, М. Гульчин, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Т. Симоненко, Г. Шелехова, В. Шляхова); із психолінгвістики (М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, А. Маркова).

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів** дослідження, зумовлених специфікою проблеми: **теоретичні** – аналіз психолого-педагогічної, методичної, лінгвістичної, соціолінгвістичної літератури з проблем компетентнісного підходу; усебічний аналіз державних документів, спрямованих на врегулювання процесу освіти в Україні, чинних навчальних планів, програм, підручників і посібників з української мови для середньої загальноосвітньої школи; **емпіричні** – педагогічне спостереження, анкетування й інтерв'ювання; вивчення, аналіз й узагальнення досвіду вчителів із проблеми формування діяльнісної (стратегічної) компетентності учнів; тестування знань і вмінь учнів з української мови; моделювання навчальних ситуацій, прогнозування результатів дослідного навчання, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи). З метою отримання якісних і кількісних характеристик дослідного навчання учнів реалізовано метод статистичного оброблення даних – за допомогою рейтингової шкали та формул рейтингового приросту.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу виконано на базі Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 19 Черкаської міської ради Черкаської області, Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 28 ім. Т. Г. Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області, Білозірської загальноосвітньої школи № 1 І-ІІ ступенів Білозірської сільської ради Черкаського району Черкаської області, Лютізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Вишгородського району Київської області, Кізілівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів імені Героя Радянського Союзу В. П. Лугового Чорнухинської районної ради Полтавської області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *уперше* з'ясовано сутність феномену «діяльнісна (стратегічна) компетентність учня основної школи», яка формується на уроках української мови засобами інноваційних технологій, *схарактеризовано* специфіку вироблення чотирьох груп умінь діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів 5-9 класів (організаційно-контрольних, загальнопізнавальних, творчих і естетично-етичних; *установлено* взаємозв'язки між діяльнісною та мовленнєвою, мовною

й соціокультурною компетентностями; *визначено* критерії, показники й рівні сформованості в учнів основної школи діяльнісної компетентності на уроках української мови; *розроблено* методичну систему формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів 5 – 9 класів на уроках української мови із застосуванням інноваційних методів і технологій навчання; *удосконалено* процес упровадження ідей компетентнісного підходу в мовну підготовку учнів основної школи; *подальшого розвитку* набули прикладні аспекти методики навчання української мови учнів 5-9 класів на компетентнісній основі.

Практичне значення дослідження визначається тим, що основні його теоретичні положення, висновки й рекомендації можуть бути використані у шкільній практиці роботи вчителя-словесника, у процесі навчання студентів на філологічних факультетах інститутів, університетів, під час розроблення спецкурсів, спецсемінарів та спецпрактикумів лінгвометодичного спрямування у вищій школі та в системі післядипломної освіти тощо.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 19 Черкаської міської ради Черкаської області (довідка № 45/1 від 26 лютого 2016 року), Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 28 ім. Т. Г. Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області (довідка № 77 від 24 лютого 2016 року), Білозірської загальноосвітньої школи № 1 I-II ступенів Білозірської сільської ради Черкаського району Черкаської області (довідка № 16 від 8 лютого 2016 року), Лютізької загальноосвітньої школи I-III ступенів Вишгородського району Київської області (довідка №33 від 16 грудня 2015 року), Кізілівської загальноосвітньої школи I-III ступенів ім. Героя Радянського Союзу В. П. Лугового Чорнухинської районної ради Полтавської області (довідка № 4 від 12 січня 2016 року). Дослідним навчанням на всіх його етапах було охоплено 899 учнів 5-9 класів основної школи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднено на шести науково-практичних конференціях: міжнародній «Scienceandeducationanewdimension: pedagogyandpsychology» (Будапешт, 2014); всеукраїнських: «Проблеми мовної особистості: лінгвістика та лінгводидактика» (Київ, 2014); «Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення» (Черкаси, 2015); «Ціннісні парадигми наукової спадщини Н. Й. Волошиної» (Черкаси, 2015); «Вітчизняна філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення» (Черкаси, 2015); «Формування мовної особистості: лінгводидактичні та лінгвістичні аспекти» (Черкаси, 2015).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 9 наукових праць, із яких 5 – статті у наукових фахових виданнях України, 1 – стаття в зарубіжному науковому фаховому виданні, 4 – статті в інших виданнях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (205 найменувань, із них 7 іноземними мовами), додатку. Дослідження

містить 10 таблиць, 7 рисунків, 1 додаток. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок. Основний зміст роботи охоплює 190 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, сформульовано об'єкт, предмет, схарактеризовано методи дослідження, з'ясовано наукову новизну, практичне значення, описано апробацію, упровадження основних результатів дисертації в навчально-виховний процес закладів освіти, подано відомості про структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі** – *«Теоретичні засади формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів основної школи»* – висвітлено психолого-педагогічні, лінгвістичні основи дослідження, доведено, що в сучасній національній освіті відбувається переорієнтація векторів підготовки випускників середньої загальноосвітньої школи у формуванні комунікативної особистості учня із засвоєння теоретичних положень і правил з української мови на вироблення практичних умінь використовувати знання про мову, виражальні мовні засоби в різних життєвих ситуаціях.

У результаті вивчення спеціальної літератури з проблеми дослідження встановлено, що перехід української середньої школи на компетентнісно-орієнтоване навчання є однією з важливих умов ухвалення національної освіти в європейський простір. Компетентнісний підхід максимально сприяє саморозвитку творчої особистості учня, розвиває здатність реалізувати себе відповідно до своїх нахилів; ґрунтується на формуванні в особистості учня надпредметних (базових, ключових), загальнопредметних та предметних компетентностей, які всебічно сприяють вихованню самостійних, ініціативних і відповідальних громадян держави.

Проблема реалізації новітніх підходів до навчання учнів в основній школі, упровадження ідей компетентнісного навчання розв'язується в дослідженнях Н. Бібік, О. Горошкіної, С. Карамана, Л. Мамчур, Л. Мацько, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, О. Семеног та ін. З'ясовано, що особливості методики впровадження компетентнісного підходу під час навчання української мови в середній загальноосвітній школі розкрито в працях М. Пентилюк (використання ідей компетентнісно орієнтованої освіти у формуванні мовної особистості учня); І. Хом'яка (методика формування правописної компетентності в учнів на уроках української мови в основній школі); С. Карамана (компетентнісний підхід у роботі з текстовим матеріалом на уроках рідної мови), О. Горошкіної (використання інноваційних методів на уроках рідної мови); Г. Шелехової (реалізація ідей компетентнісного підходу у шкільних підручниках з мови), Н. Голуб (методика формування риторичної компетентності в учнів і майбутніх учителів-словесників). Питання реалізації ідей компетентнісно спрямованої освіти у підготовці студентів філологічних факультетів перебувають у центрі уваги дослідників: Т. Симоненко (формування комунікативномовної компетенції у студентів-філологів); Н. Остапенко (формування лінгводидактичної компетентності у майбутніх

учителів української мови); З. Столяр (вироблення комунікативної компетентності у студентів-філологів під час вивчення синтаксису).

Дослідження проблеми з'ясування сутнісних характеристик базових понять «компетенція / компетентність» спирається на аналіз праць мовознавців, педагогів та лінгводидактів, у яких висвітлено не однозначні погляди на головні поняттєві категорії «компетентність» і «компетенція». Одні науковці, як наприклад, І. Зимня, О. Кузьменко, Л. Петровська, їх ототожнюють, вважаючи абсолютними синонімами, інші (Н. Кузьміна, Т. Симоненко, Н. Остапенко) зазначені поняття розмежовують. Українські лінгводидакти (О. Горошкіна, Н. Кузьміна, Т. Симоненко, Н. Остапенко, Л. Мамчур та ін.) розглядають поняття «компетенція» як складники компетентності.

Аналіз теоретичного матеріалу дозволив дійти висновку, що «компетенція» відчужена від особистості соціальна вимога до освітньої підготовки, стандартна норма, обов'язкова для виконання й закріплення в державно-правових документах про середню й вищу освіту, навчальних програмах зі шкільних і університетських предметів. «Компетентність» – це якісна характеристика особистості, що надає їй право успішно розвивати пізнавальні, навчальні, професійні завдання, робити узагальнення, доходити правильних висновків, вносити корективи у власну діяльність й давати рекомендації щодо усунення недоліків, а також результат навчального й професійного досвіду особистості. Лінгводидактами (С. Караман, О. Копусь, Т. Симоненко, Н. Остапенко та ін.) доведено, що процес формування компетентностей є тривалим, він залежить від схильностей і здатностей особистості, від розвитку і прояву її емоцій, ефективності організації навчально-виховного процесу в школі, вдалого застосування активних методів і прийомів навчання тощо.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки існує кілька класифікацій компетентностей. Найбільш поширена з-поміж них класифікація, якою послуговуються європейські вчені (В. Краєвський, А. Хуторський, В. Шишов, О. Малихін та ін.) і яка складається з трьох груп: надпредметних (базових, ключових), загальнопредметних і предметних компетентностей.

Основною метою уроків української мови в загальноосвітній школі визначено в чинній шкільній програмі з цього предмета – формування в учнів комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність належить до першої групи базових, ключових компетентностей. Учені вважають, що вона складається з комплексу окремих компетентностей (З. Столяр), інші – із різновидів компетенцій (І. Гудзик, Т. Черкашина, О. Колодич та ін.). Так трактують складники комунікативної компетентності й лінгвометодисти, які досліджують методику навчання іноземних мов (О. Вовк, С. Данилюк, А. Гордієнко та ін.). Нам імпонує думка про те, що комунікативна компетентність може проявлятися як мовна, мовленнєва, соціокультурна й діяльнісна (стратегічна), тобто кожний із її різновидів є цілком самостійною компетентністю.

У сучасній лінгвістиці та лінгводидактиці мовну компетентність дослідники (О. Горошкіна, Н. Дика, Р. Дружиненко, О. Єременко, О. Караман, Л. Мацько, С. Єрмоленко, Л. Овсієнко, Н. Остапенко, Т. Симоненко, З. Столяр, С. Яворська, та ін.) тлумачать як знання мовних одиниць, правил і закономірностей, відомостей про багаторівневу систему мови, оперування мовною термінологією. *Мовленнєву компетентність* розглядають через уміння й навички особистості використовувати мовні ресурси, реалізовувати в мовленнєвій діяльності всі її види, будувати монолог, діалог, полілог, залучати вербальні й невербальні засоби спілкування. *Соціокультурну компетентність* характеризують як уміння особистості добирати й використовувати різні етикетні форми відповідно до мети й ситуації мовлення, взаємодіяти в соціумі.

На деякі розбіжності як у самій назві, так і у тлумаченні понять «комунікативна компетентність», «діяльнісна (стратегічна) компетентність» у європейській лінгводидактичній традиції прийнято використовувати термін «стратегічна компетенція», «комунікативно-стратегічна компетенція». Цим терміном послуговуються й українські методисти в галузі методики навчання іноземних мов (О. Вовк, О. Колодич, О. Мисечко та ін.). Лінгводидакти, які досліджують проблеми методики навчання рідної мови в початковій школі (М. Оліяр), використовують термін «комунікативно-стратегічна компетенція». Деякі українські лінгводидакти (Н. Остапенко, Т. Симоненко) послуговуються терміном «стратегічна компетентність».

З. Столяр пропонує використовувати назву «діяльнісна компетентність» як засіб виконання комунікативних завдань згідно з поставленою комунікативною метою; як здатність учня безпосередньо здійснювати мовленнєву діяльність і оперувати комунікативними стратегіями.

У Пояснювальній записці до чинної програми з української мови для учнів 5-9 класів (основна школа) з-поміж змістових ліній (мовна, мовленнєва, соціокультурна) виокремлено й діяльнісну (стратегічну), які формують комунікативну компетентність учня. У чинній програмі з мови підкреслено, що на відміну від інших шкільних предметів, для яких комунікативна є лише базовою, ключовою компетентністю, а для мовних курсів вона водночас є і надпредметною (базовою), і предметною компетентністю, яка формується в учнів у процесі організації мовленнєвої діяльності у всіх її видах (аудіювання, говоріння, читання, письмо). У попередній програмі з української мови її автори (Л. Скуратівський, Г. Шелехова та ін.) використовували термін «діяльнісна (стратегічна) компетентність». Ми теж дотримуємося цієї назви, оскільки вважаємо, що вона більш повно віддзеркалює прикладний аспект навчання української мови.

Студіювання наукових джерел із проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що визначення діяльнісної компетентності через уміння планувати власну діяльність відповідно до поставленої мети особистості (З. Столяр) є, на нашу думку, недостатньо повним, оскільки вивчення будь-

якого розділу науки про мову як логічно завершеної частини починається з постановки насамперед пізнавальної мети й вибору способів поетапного її досягнення (В. Кулько, Т. Цехмістрова), а в ході досягнення цієї мети важливо оволодіти навичками контролю за власним мовленням, його культурою (Л. Мацько), успішність у навчанні залежить і від розвитку творчого потенціалу учнів, перенесення здобутих знань, сформованих умінь у нову, нестандартну ситуацію (І. Єрмаков), від використання культурних надбань рідного народу (Л. Скуратівський). У зв'язку з цим приєднуємося до думки авторів чинної програми з української мови для учнів 5-9 класів (попередня й нова редакція), які виокремили діяльнісну (стратегічну) змістову лінію в ній. Завдання реалізації цієї лінії безпосередньо спрямоване на формування в учнів діяльнісної (стратегічної) компетентності. Діяльнісна (стратегічна) компетентність, як це й закладено в змістовій лінії програми, складається з чотирьох груп умінь: *організаційно-контрольних*, що виражають здатність учня визначати мотив і мету будь-якої власної діяльності (пізнавальної, навчальної), планувати етапи її досягнення, вносити зміни, роботи проміжні й кінцеві висновки, контролювати свої дії; *загальнопізнавальні вміння* спрямовані на свідомий аналіз учнем мовних і позамовних явищ, правил, закономірностей, вміння порівнювати, узагальнювати, конкретизувати, робити висновки на основі власних спостережень, розрізняти головне й другорядне, моделювати мовні й позамовні поняття, явища, закономірності; *творчі вміння* розглядають як здатність учня словесно уявляти описані предмети, явища, фантазувати на основі спостережень, прогнозувати розвиток подій, переносити здобуті знання в нову ситуацію, помічати проблеми в навчанні, робити припущення щодо їх розв'язання, добирати докази для підтвердження правильності власної позиції і спростування хибних позицій і тверджень; *естетико-етичні вміння* є навичками учня помічати красу в мовних і позамовних реаліях та явищах природи, творах мистецтва, власних вчинків та вчинків інших людей та результатах їхньої діяльності, критично оцінювати відповідність власних вчинків і вчинків інших людей установленим у суспільстві моральним нормам, виправляти помічені невідповідності, ставити себе на місце іншої людини, пробачати образи, бути переконаним у тому, що творити добро словом і ділом є обов'язком кожної людини.

У **другому розділі** – «*Теорія і практика формування діяльнісної (стратегічної) компетентності учня на уроках української мови в основній школі*» – розкрито особливості методики навчання учнів на сучасному етапі розвитку національної середньої освіти відповідно до вимог загальноєвропейських стандартів.

У результаті аналізу чинної програми й підручників з української мови для 5-9 класів із позицій виявлення в них ідей компетентнісного підходу. З'ясовано, що в змісті реалізуються настанови компетентнісно спрямованого навчання в поєднанні з елементами особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів, розроблено критерії, показники й рівні сформованості діяльнісної

(стратегічної) компетентності, зокрема її чотирьох груп умінь (організаційно-контрольних, загальнопізнавальних, творчих і естетико-етичних). Як критерії ефективності сформованості в учнів основної школи аналізованої компетентності було виділено репродуктивний, продуктивний і продуктивно-творчий компоненти, до кожного з яких розроблено показники й виведено рівні сформованості діяльній компетентності – низький, середній, високий. *Низький рівень* свідчить про утруднення щодо здатності учнів 5-9 класів до творчого перетворення здобутих знань з української мови й недостатню сформованість на їхній основі у них практичних умінь використання мовних засобів учнями в процесі спілкування й контролю за власною навчальною діяльністю; *середній рівень* характеризується здатністю учня в основному проводити навчальні й пізнавальні дії, планувати й контролювати свою діяльність, розуміти мовні й позамовні явища, їх аналізувати, самостійно помічати красу в явищах мови, природи, мистецтва, вчинках людей; *високий рівень* відзначався творчою діяльністю учнів, умінням переносити раніше здобуті знання й уміння, здобутий досвід у нову навчальну чи життєву ситуацію, планувати, контролювати свої дії, вносити корективи задля поліпшення власної діяльності, критично оцінювати свої вчинки й дії інших людей, знаходити їх відповідність нормам моралі, чітко усвідомлювати користь від процесу творення добра у суспільстві.

Для виявлення рівня сформованості діяльній (стратегічної) компетентності, тобто організаційно-контрольних, загальнопізнавальних, творчих та естетико-етичних її груп умінь, було проведено бесіди з учителями-словесниками, які працюють у 5-9 класах, зрізові контрольні роботи, спостереження уроків рідної української мови. У процесі констатувального етапу педагогічного експерименту встановлено, що вчителі української мови і літератури на уроках в основному вдаються до використання традиційних методів і прийомів роботи, зокрема бесіди, методу вправ, розповіді, роботи з підручником, програмованого навчання. Рідше спостерігається використання інноваційних методів і технологій у навчальній діяльності учнів. Не завжди на уроках мови в основній школі вчителі практикують використання нетрадиційних форм навчання, що сприяють розвитку в учнів загальнопізнавальних, творчих та організаційно-контрольних умінь.

Під час проведення констатувальних зрізів виявлено, що учні володіють мовною й мовленнєвою компетентностями, зокрема навичками аудіювання, говоріння, читання, окремими вміннями загальнопізнавального, творчого й етико-етичного спрямування, проте високим рівнем сформованості діяльній (стратегічної) компетентності володіє лише 9-13% учасників експерименту, тоді як а низьким – до 50%. Це і зумовило розроблення експериментальної методики, яка сприяла б розвитку й удосконаленню в учнів діяльній компетентності.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури й шкільної практики запропоновано методичну систему формування діяльній (стратегічної)

компетентності в учнів 5-9 класів на уроках української мови, яку графічно подано на рис. 1 із використанням таких компонентів: мети навчальної діяльності учнів, методологічних підходів (компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, технологічний, функціонально-стилістичний), принципів навчання (загальноосвітні, загальнодидактичні, власне методичні), нетрадиційних форм (урок-гра, лінгвістичний ринг, урок-подорож, урок-візуалізація та ін.), методів, прийомів, технологій навчання (метод вправ, робота з підручником, спостереження над мовою, бесіда, програмоване навчання, моделювання; інтерактивна, проектна, імітаційна, діалогова технології); етапів формування діяльнісної компетентності (аналітико-мотиваційний, проектувальний, експериментального навчання, результативний), критерії (репродуктивний, продуктивний, продуктивно-творчий), рівні сформованості аналізованої компетентності (низький, середній, високий), форми контролю (тестування, контрольні роботи).

У **третьому розділі** – «Експериментально-дослідне формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів основної школи під час навчання української мови» – вивчено динаміку сформованості досліджуваної компетентності в учнів 5-9 класів, перевірено ефективність системи формування в учнів організаційно-контрольних, загальнопізнавальних, творчих й естетико-етичних умінь, що входять до складу діяльнісної компетентності.

Формувальний етап педагогічного експерименту проводився на базі 5-9 класів Черкаської ЗОШ №19, Черкаської ЗОШ №28, Білозірської ЗОШ № 1 (Черкаська обл.), Лютізької ЗОШ (Київська обл.), Кізлівської ЗОШ (Полтавська обл.). Усього взяло участь в експериментально-дослідному навчанні 899 учнів. У ході формувального експерименту було повністю реалізовано розроблену програму проведення експериментально-дослідного навчання.

Програма передбачала виконання учнями комплексних експериментальних вправ і завдань, побудованих відповідно до вимог шкільної програми з української мови для учнів основної школи, зокрема стосовно формування діяльнісної компетентності. Запропоновані експериментальні методичні розроблення адресовані вчителям-словесникам для проведення як традиційних, так і нетрадиційних уроків із залученням інноваційних методів, прийомів і технологій навчання.

Перевірка розробленої системи формування діяльнісної компетентності та її основних груп умінь в учнів 5-9 класів підтвердила ефективність експериментально-дослідного навчання.

Проведений аналіз результатів підсумкової діагностики дав змогу порівняти показники рівня сформованості діяльнісної компетентності (організаційно-контрольні, загальнопізнавальні, творчі, естетико-етичні вміння) в учнів експериментальних і контрольних класів (див. табл. 1).

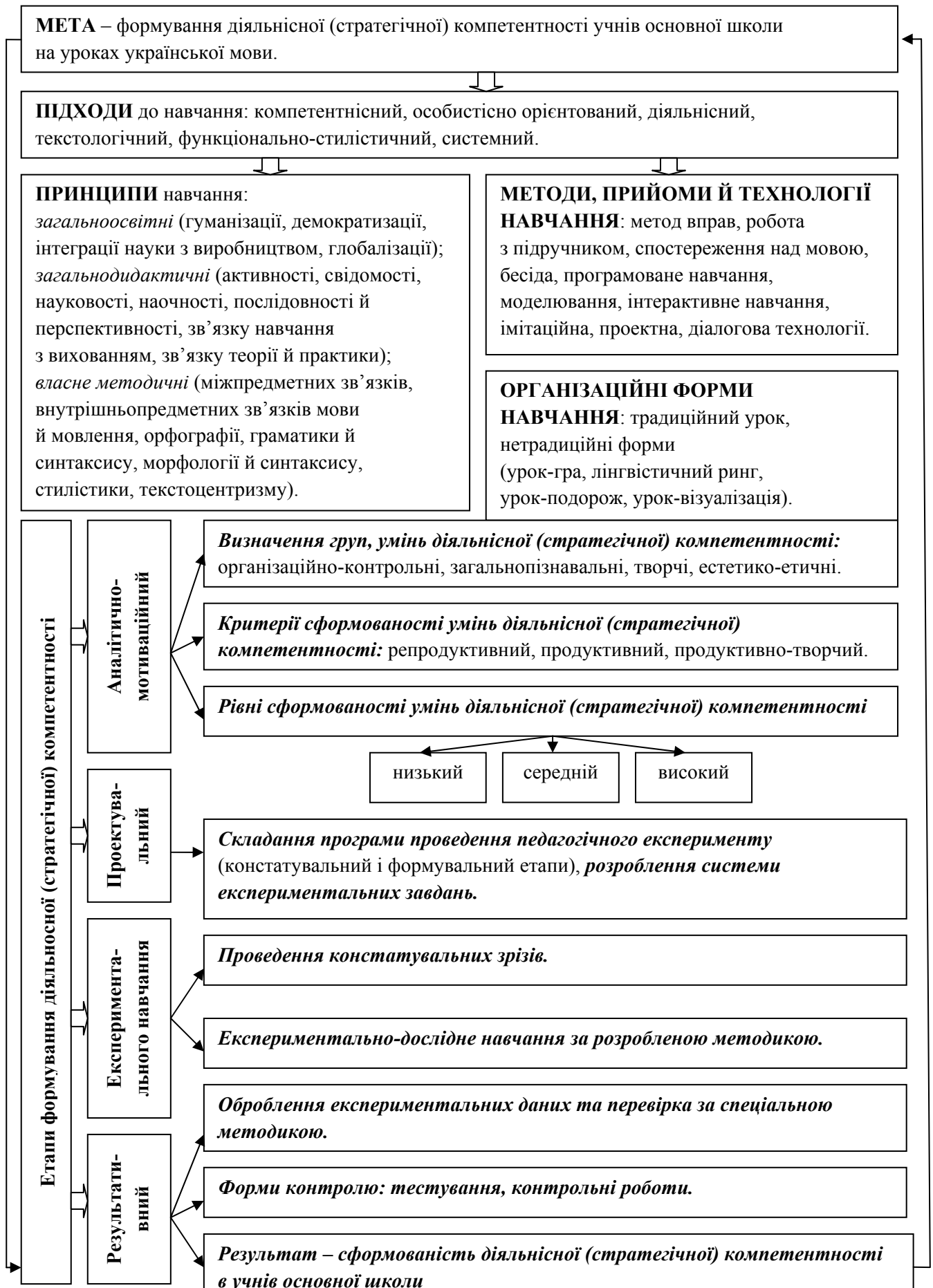

Рис. 1. Експериментальна модель формування діяльнійснї (стратегічній) компетентності в учнів основній школи

Згідно з даними таблиці після формувального етапу педагогічного експерименту було встановлено динаміку збільшення кількості учнів із високим та середнім рівнями сформованості вмінь й відповідно зменшення кількості учнів із низьким рівнем учнів експериментальних класів. Так, для порівняння 23 учні КК (13,45%) та 44 учні ЕК (25,43%) мають високий рівень оволодіння організаційно-контрольними вміннями, середній – 88 учнів КК (51,46 %), 71 учень ЕК (41,04 %), решта низький – 60 учнів КК (35,09 %), 58 учнів ЕК (33,53 %). Відзначаємо позитивні зміни із сформованістю загальнопізнавальних умінь: так, на високому рівні – 21 учень КК (12,28%), 46 учнів ЕК (26,59%), на середньому – 89 учнів КК (52,05%), 79 учнів (45,66%), на низькому – 61 учень КК (35,67 %), 48 учнів ЕК (27,75%). Показники сформованості творчих умінь учнів теж зросли: так, 20 учнів КК (11,7 %), 45 учнів ЕК (26,01%) – високий рівень, 83 учні КК (48,54 %), 81 учень ЕК (46,82%) – середній рівень, 68 учнів КК (39,76%), 47 учнів ЕК (27,17%) – низький.

Таблиця 1.

**Рівні сформованості вмінь діяльнісної компетентності в учнів
після формувального етапу експерименту**

Рівні сформовано- сті умінь в учнів	Групи умінь							
	Організаційно- контрольні (C ₁)		Загально- пізнавальні (C ₂)		Творчі (C ₃)		Естетико- етичні (C ₄)	
	к-сть учнів КК (n _{i1})	к-сть учнів ЕК (n _{i2})	к-сть учнів КК (n _{i1})	к-сть учнів ЕК (n _{i2})	к-сть учнів КК (n _{i1})	к-сть учнів ЕК (n _{i2})	к-сть учнів КК (n _{i1})	к-сть учнів ЕК (n _{i2})
Високий	23	44	21	46	20	45	22	46
Середній	88	71	89	79	83	81	88	87
Низький	60	58	61	48	68	47	61	40
n (заг. к-сть учнів)	n ₁ =171	n ₂ =173	n ₁ =171	n ₂ =173	n ₁ =171	n ₂ =173	n ₁ =171	n ₂ =173
Всього	344		344		344		344	
$\chi^2_{\text{експ}}$	8,42		11,46		13,46		12,83	
$\chi^2_{\text{кр}}$ (за спец. табл.)	5,99		5,99		5,99		5,99	

Щодо естетико-етичних умінь учнів, то 22 учні КК (12,87%) та 46 учнів ЕК (26,59%) мають високий рівень сформованості, 88 учнів КК (51,46%), 87 учнів ЕК (50,29 %) – середній рівень, 61 учень КК (35,67%) й 40 учнів ЕК (23,12%) – низький рівень. Отже, педагогічний експеримент підтвердив ефективність авторської методики, розробленої на засадах системи інноваційних методів і технологій навчання, упровадження нетрадиційних уроків рідної мови.

Під час математичного оброблення результатів було застосовано критерій χ^2 Пірсона, який продемонстрував відмінність у рівнях сформованості діяльнісної компетентності в учнів експериментальних і контрольних класів на користь експериментальних класів. Статистична картина засвідчила позитивну динаміку росту рівня сформованості діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів експериментальних класів, що пояснюється ефективністю запропонованої методики експериментально-дослідного навчання.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження виявлено недостатнє обґрунтування в методичній літературі теоретичних засад та відсутність практичного розроблення проблеми формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів основної школи на уроках української мови. Головні концептуальні положення впровадження компетентнісного підходу до навчання предметів у середніх загальноосвітніх навчальних закладах стали базою для розроблення методики формування чотирьох груп умінь (організаційно-контрольних, загальнопізнавальних, творчих і естетико-етичних), що є важливими складниками діяльнісної (стратегічної) компетентності учнів основної школи.

У процесі розв'язання визначених у дослідженні завдань було отримано низку теоретичних і практичних результатів.

Уточнено сутність понять «компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі» та встановлено взаємозв'язок між ним і особистісно орієнтованим підходом, науково обґрунтовано зміст поняття «діяльнісна (стратегічна) компетентність» як різновид комунікативної, що входить до групи базових, ключових компетентностей. Виявлено, що компетентність – це інтегроване поняття, яке являє собою якісну характеристику особистості учня, результативний блок його шкільної підготовки з навчальної дисципліни, який ґрунтується на поєднанні взаємопов'язаних пізнавальних відношень, практичних умінь і навичок, набутого досвіду, поведінкових позицій щодо змісту української мови як шкільного навчального предмета. Компетенцію розглядаємо як наперед задану умову, стандартну норму, закріплену в нормативно-правових документах (шкільній програмі), яку необхідно задовольнити (виконати) у процесі навчання. З'ясовано, що комунікативна компетентність складається з мовної, мовленнєвої, соціокультурної та діяльнісної (стратегічної) компетентностей.

Діяльнісна (стратегічна) компетентність являє собою здатність учня визначати мету власної пізнавальної, навчальної діяльності; уміння планувати, контролювати свою діяльність, вносити нові корективи, переносити здобуті знання й навички в нову нестандартну ситуацію; фантазувати, творчо розв'язувати поставлені завдання; розуміти й оцінювати мовні й природні явища, бачити красу в усьому, аналізувати власні та чужі вчинки й поведінку тощо.

Установлено взаємозв'язок між однією з головних змістових ліній чинної шкільної навчальної програми з української мови для учнів основної школи – діяльнісною (стратегічною) та однойменною назвою компетентності.

Діяльнісна (стратегічна) змістова лінія програми передбачає формування таких груп умінь, як організаційно-контрольних, загальнопізнавальних, творчих та естетико-етичних, що є важливим компонентом діяльнісної (стратегічної) компетентності учня.

Розроблено критерії й показники сформованості в учнів основної школи чотирьох груп умінь, за якими в ході констатувального етапу педагогічного експерименту перевірено рівень їх сформованості в учнів. Експериментальні зрізи засвідчили низький рівень володіння учнями 5-9 класів діяльнісною (стратегічною) компетентністю на уроках української мови, який було виявлено в 50-53% респондентів. Установлено, що причиною такого стану є відсутність розробленої методичної системи формування вмінь діяльнісної компетентності в учнів основної школи; небажання вчителів-словесників повною мірою реалізовувати ідеї компетентісного підходу в органічній єдності з елементами особистісно орієнтованого, діяльнісного, технологічного й функціонально-стилістичного; слабким залученням до навчального процесу сучасних педагогічних технологій, інноваційних методів і прийомів навчання рідної мови; нехтуванням вправ і завдань із шкільних підручників, спрямованих на формування в учнів діяльнісної (стратегічної) компетентності.

Результати констатувальних зрізів підтвердили необхідність побудови експериментальної моделі методичної системи формування в учнів основної школи на уроках української мови діяльнісної (стратегічної) компетентності. Розроблена модель складається з чотирьох етапів: аналітично-мотиваційного, проектувального, експериментального навчання та результативного.

До першого етапу увійшли основні методологічні підходи до навчання української мови (компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний) та специфічні (технологічний, функціонально-стилістичний); загальноосвітні, загальнодидактичні й власне методичні принципи навчання, методи й прийоми роботи. Окремо виділено дотримання такого важливого принципу навчання, як текстоцентризм.

Другий етап містить перелік груп умінь, із яких складається діяльнісна (стратегічна) компетентність (організаційно-контрольні, загальнопізнавальні, творчі, естетико-етичні), визначені критерії, показники й рівні сформованості досліджувальної компетентності в учнів 5-9 класів основної школи та результат експериментального навчання.

До третього етапу залучено складання програми проведення педагогічного експерименту (констатувальний і формувальний етапи), розроблення системи експериментальних завдань, проведення констатувальних зрізів, експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою.

На четвертому етапі здійснено оброблення експериментальних даних та перевірку за спеціальною методикою, визначено форми контролю та результат – сформованість в учнів діяльнісної (стратегічної) компетентності.

Запропоновану модель реалізовано в процесі проведення формувального етапу педагогічного експерименту, спрямованого на втілення ідей інноваційного навчання рідної мови, використання сучасних технологій, зокрема інтерактивної, проектної, діалогової, ігрової технологій та нетрадиційних форм навчання.

Дослідженням експериментально підтверджено доцільність запропонованої методики формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів основної школи на уроках української мови.

Отже, мети роботи досягнуто, завдання розв'язано.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів лінгвометодичної проблеми формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів 5-9 класів на заняттях з української мови. Подальшого розроблення потребують питання взаємозв'язку між методикою вироблення діяльнісної й мовленнєвої, діяльнісної й мовної, діяльнісної й соціокультурної компетентностей як складників комунікативної компетентності учнів, відповідно розроблення її прикладних аспектів методики навчання української мови учнів 5-9 класів на компетентнісній основі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Рябоконь В. В. Стратегічна компетенція та особливості її формування на матеріалі рідної мови в 5 класі / В.В. Рябоконь // Вісник Черкаського університету. – Серія : Педагогічні науки. Вип. №3 (336). – Черкаси, 2015. – С. 131-136.

2. Рябоконь В. В. Вимоги до формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів у чинній програмі з рідної мови / В.В. Рябоконь // Вісник Черкаського університету. – Серія : Педагогічні науки. Вип. №28 (361). – Черкаси, 2015. – С. 108-113.

3. Рябоконь В. В. Діяльнісна (стратегічна) компетентність як різновид комунікативної компетентності / В.В. Рябоконь // Українська мова й література в школі. – К., 2015. – № 5-6. – С. 17-20.

4. Рябоконь В. В. Особливості формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів старших класів на уроках української мови / В.В. Рябоконь // Вісник Черкаського університету. – Серія : Педагогічні науки. Вип. №29 (362). – Черкаси, 2015. – С. 121-129.

5. Рябоконь В. В. Лінгводидактична проблема формування діяльнісної (стратегічної) компетентності учнів на уроках української мови / В.В. Рябоконь // Вісник Черкаського університету. – Серія : Педагогічні науки. Вип. №4. – Черкаси, 2016. – С. 9-12.

Статті, опубліковані в зарубіжних наукових виданнях

6. Рябоконь В.В. Трансформація понять «стратегія» – «стратегічна компетенція» – «стратегічна компетентність» у постійному потоці наукової інформації / В.В. Рябоконь // Scienceandeducation a newdimension : Pedagogyandpsychology, II (12), Issue : 25, 2014 – Budapest, 2014. – P. 64-68.

Статті та тези доповідей в інших наукових виданнях

7. Рябоконь В.В. Реалізація ідей компетентнісного підходу в чинній програмі з української мови / В.В. Рябоконь // Мовна особистість : лінгвістика і лінгводидактика : Київський національний лінгвістичний університет. – Вип. II. – Київ, 2015. – С. 128-132.

8. Рябоконь В.В. Особливості формування стратегічної компетенції в учнів 5 класу на уроках української мови / В.В. Рябоконь // Вітчизняна філологія : теоретичні та методичні аспекти вивчення. – Вип. 5. – Черкаси. – 2015. – С. 227-234.

9. Рябоконь В.В. Діяльнісна (стратегічна) компетентність як різновид комунікативної компетентності / В.В. Рябоконь // Формування мовної особистості : лінгводидактичний і лінгвістичний аспекти : – Черкаси, 2015. – С. 221-225.

АНОТАЦІЇ

Рябоконь В. В. Формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів на уроках української мови в основній школі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2016.

У дисертації подано теоретично обґрунтовану й експериментально перевірену систему формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів на уроках української мови в основній школі. Результати проведеного педагогічного експерименту дають змогу констатувати, що: 1) діяльнісна (стратегічна) компетентність є різновидом комунікативної, до якої належать ще й мовна, мовленнєва та соціокультурна; 2) комунікативна компетентність входить до групи надпредметних (базових, ключових, життєво необхідних) компетентностей і розглядається як здатність учня комунікативно виправдано використовувати засоби української мови у спілкуванні, пізнавальній і навчальній діяльності, що є нормативними, доступними й зрозумілими для всіх учасників комунікації; 3) діяльнісна (стратегічна) компетентність як один із важливих різновидів комунікативної трактується як здатність учня визначати мету власної діяльності (пізнавальної, навчальної), уміння планувати свою діяльність, робити проміжні й кінцеві висновки, вносити корективи у власну

діяльність, помічати головне й другорядне, красу мовних і позамовних явищ, у природі, мистецтві, у власних вчинках та вчинках інших людей; 4) діяльнісна (стратегічна) компетентність складається з основних чотирьох груп умінь: організаційно-контрольних, загальнопізнавальних, творчих та естетико-етичних.

Запропонована система формування діяльнісної компетентності в учнів основної школи ґрунтується на впровадженні в практику навчання української мови ідей компетентнісного підходу в поєднанні з елементами особистісно орієнтованого та діяльнісного відповідно до вимог чинної шкільної програми з української мови.

Ключові слова: компетентнісний підхід до навчання, комунікативна компетентність, компетенція, діяльнісна (стратегічна) компетентність, уроки української мови, основна школа, уміння учнів, інноваційні технології і методи навчання, комунікативна особистість.

Рябоконт В. В. Формирование деятельности (стратегической) компетентности у учащихся на уроках украинского языка в основной школе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Киевский университет имени Бориса Гринченко. – Киев, 2016.

В диссертации представлена теоретически обоснованная и экспериментально проверенная система формирования деятельности (стратегической) компетентности у учащихся на уроках украинского языка в основной школе. Задачи, которые ставит перед средним образованием современное общество, требуют реформирования общеобразовательной средней школы, пересмотра процесса подготовки её выпускников, приведения образовательных стандартов в соответствие с общеевропейскими нормами образования, внедрения в учебный процесс национальной школы компетентностного подхода к обучению учащихся, активного использования инновационных технологий и методов работы, направленных на развитие и саморазвитие личности школьника, его стремление учиться на протяжении всей жизни.

Изучение психолого-педагогической и методической литературы по проблеме исследования показало, что компетентностный подход к обучению школьным предметам базируется на формировании ключевых (базовых) общепредметных и предметных компетентностей. В научной литературе «компетентность» рассматривается как личностное качество учащегося, а «компетенция» как стандартная норма, требование, закреплённое в учебных программах по школьным предметам. В связи с вхождением украинского общего образования в европейский процесс возрастает необходимость усилить внимание учителей родного языка к коммуникативной подготовке учащихся, то есть формированию коммуникативной компетентности у школьников. Коммуникативная компетентность относится к первой группе, к базовым, ключевым компетентностям.

Деятельностная компетентность, которая является предметом данного исследования, рассматривается нами как способность учащегося определять

цель собственной деятельности (познавательной, учебной), умение планировать свою деятельность, делать поэтапные и конечные выводы, вносить коррективы в собственную деятельность, выделять главное и второстепенное, замечать красоту в языковых и внеязыковых явлениях, в природе, произведениях искусства, в собственных поступках и поступках других людей с позиций соответствия их принятым моральным нормам в обществе.

Деятельностная (стратегическая) компетентность состоит из основных четырёх групп умений: организационно-контрольных, общепознавательных, творческих и эстетико-этических умений. Умения первой группы связаны с планированием деятельности и контролем за выполнением поставленных промежуточных и общих целей. Группа общепознавательных умений способствует формированию навыков разграничения главного и второстепенного в учебных текстах, в собственных познавательных действиях учащихся. Умения творческого характера связаны с процессом оценивания красоты в языковых и внеязыковых явлениях, в речевой деятельности личности, с выявлением прекрасного в природе и искусстве. Эстетико-этические умения требуют от учащихся оценки собственных поступков и поступков других людей, сопоставления их с нормами морали, принятыми в обществе, способности изменить своё поведение и советовать внести коррективы в поведение своих друзей и знакомых.

Предлагаемая система формирования деятельностной компетентности у учащихся основной школы основана на использовании традиционных методов обучения (беседа, метод упражнений, работа с учебником, программированное обучение), инновационных технологий и методов: интерактивной (работа в парах, творческих группах, «аквариум», мозговая атака, дискуссия), проектной (подготовка и презентация учебных проектов). В процессе экспериментального обучения учащимся предлагались упражнения, построенные на реализации принципа текстоцентризма, которые способствовали развитию, кроме деятельностной, ещё языковой, речевой и социокультурной компетентностей, поскольку они входят в коммуникативную компетентность, являются её разновидностями и взаимосвязаны между собой. Разработанная методика требовала применения дидактических ролевых учебных игр, которые проводились на нетрадиционных занятиях по украинскому языку (урок-путешествие, урок-лингвистический ринг, урок-пресс-конференция, урок-визуализация и др.). Обращение к этим организационным формам обучения способствовало развитию и совершенствованию субъект-субъектных отношений между учителем и учащимися. Учащийся при такой организации выступает равноправным участником учебно-воспитательного процесса.

Результаты исследования показали, что использование комплексных заданий является эффективным в формировании коммуникативной личности школьника. Они одновременно требуют повторения правил написания орфограмм, морфологических форм, пунктограмм, построения текстов различных типов и стилей речи, развивают умения контроля, самоконтроля у школьников, навыки культуры речи и способствуют совершенствованию ценностных ориентаций в социуме.

Методическая система обучения на основе реализации идей компетентностного подхода с использованием элементов личностно-ориентированного и деятельностного, а также технологического подходов и использование принципа текстоцентризма, целью которой является формирование деятельностной компетентности у учащихся на уроках украинского языка в основной школе, открывает возможности перед учителем-словесником совершенствовать свою педагогическую деятельность в целом и методику обучения родному языку в частности.

Ключевые слова: компетентностный подход к обучению, коммуникативная компетентность, компетенция, деятельностная (стратегическая) компетентность, уроки украинского языка, основная школа, умения учащихся, инновационные технологии и методы обучения, коммуникативная личность.

Ryabokon, V. V. The formation of pupils' activity (strategic) competence at Ukrainian language lessons in the basic school. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Science in pedagogical Sciences. Speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (Ukrainian Language). named Boris Grinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2016.

The thesis presents a theoretically substantiated and experimentally proven methodology of formation of activity (strategic) competence of pupils at Ukrainian language lessons in the basic school. The results of the pedagogical experiment allow to state that: 1) activity (strategic) competence is a kind of communicative one, which includes as well language, speech and sociocultural competences; 2) communicative competence is a part of the group of interdisciplinary (basic, key, essential) competencies and is regarded as the communicative ability of the pupil to use justified means of the Ukrainian language in communication, cognitive and learning activities, which are normative, accessible and understandable for all communication participants; 3) activity (strategic) competence as one of the most important varieties of communicative competence is interpreted as the ability of a pupil to determine the purpose of his/her own activities (cognitive, educational), the ability to plan activities, to do intermediate and final conclusions, to make adjustments in his/her own activities, to notice the main and the secondary, the beauty of language and non-language phenomena in nature, art, in his/her own actions and the actions of others; 4) activity (strategic) competence consists of four major groups of skills: organizational and control, general cognitive, creative and aesthetic-ethical; 5) the proposed methods of activity competence formation in basic school pupils is based on the introduction in educational process of teaching the Ukrainian language the ideas of the competence approach in combination with elements of student-centered and activity approaches in accordance with the requirements of the current school curriculum in the native language; 6) the formation of pupils' activity competence is improved by active use of innovative technologies and teaching methods.

Key words: competence approach to teaching, communicative competence, competence, activity (strategic) competence, the Ukrainian language lessons, basic school, skills of pupils, innovative technology and teaching methods, communicative personality.